

Poročilo Nadzornega odbora za leto 2005 in 2006

Nadzorni odbor Zveze zgodovinskih društev Slovenije v sestavi mag. Alenka Kačičnik Gabrič (Arhiv Republike Slovenije), mag. Tomaž Teropšič (Posavski muzej Brežice) kot člana in dr. Jurij Perovšek (Inštitut za novejšo zgodovino) kot predsednik, je prejel finačna poročila Zveze za leto 2005 in 2006 (do 30. 09. 2006) in zbirno finančno poročilo za obdobje od 01. 10. 2004 do 30. 09. 2006. Pripravila jih je računovodkinja ZZDS gospa Fani Groznik. Na podlagi prejetega gradiva podaja naslednje poročilo:

Zgoraj navedena finančna poročila so skrbno pripravljena, in sicer na podlagi transparentno izdelanega izpisa stroškovnika po posameznih stroškovnih mestih v okviru finančnih postavk delovanja ZZDS. Iz poročil je razvidno živahno in raznovrstno delovanje Zveze in njenih glasil *Zgodovinskega časopisa* in *Kronike*. V pretečenem mandatu je ZZDS skupaj s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti izdala zbornik *Med politiko in zgodovino : življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975)*, ki je plod raziskovalnih spoznanj z znanstvenega simpozija *Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja*, katerega soorganizatorica je bila leta 2003. Zveza je bila v pretečenem mandatu tudi soorganizatorica znanstvenega sestanka *Dr. Štefan Kočever (1808–1883)* in organizatorica znanstvenega sestanka *Anastazij Grün – v našem času in prostoru*, glasili Zveze *Zgodovinski časopis* in *Kronika* pa sta ob rednem izhajanju v svojih knjižnih zbirkah izdali še pet monografskih publikacij. Stanje sredstev ZZDS na dan 30. 09. 2006 je bilo po postavkah naslednje: ZZDS – splošni del: 4,814.321 SIT, Zgodovinski časopis: 5,169.928 SIT, Kronika: 3,241.357 SIT in Zborovanje v Kranju 1,036.849 SIT. Skupni saldo je bil 14,262.455 SIT.

Kljub ugodnemu saldu, ki se iz leta v leto v veliki meri gradi s prenosi sredstev iz prejšnjih let, pa je treba opozoriti, da delo Zveze finančno zamejuje nizka podpora države pri pripravi in izvedbi znanstvenih sestankov in srečanj. Simptomatično je dejstvo, da je končni saldo 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev negativen, enako kot salda omenjenih znanstvenih sestankov v pretečenem mandatnem obdobju. Za to seveda nista kriva ne Zveza in še manj njeno vodstvo, saj so bili organizacijski stroški in stroški za tisk zbornika z zadnjega zborovanja bistveno večji od sofinanciranja, ki ga je ZZDS prejela od tedanjega Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, Ministrstva za kulturo in ARRS. Prav organizacija znanstvenih srečanj predstavlja s finančnega vidika resen problem, ki navaja k razmisleku o načinu ustvarjanja in krepitvi gnotne podlage za delovanje Zveze, da bo lahko celovito opravljala svoje poslanstvo; verjamemo, da smo vsi soglasni v stališču, da je prav priprava znanstvenih sestankov in srečanj njegov pomemben del. Omenili bi še, da ZZDS opazen del finančnih sredstev namenja tudi za izplačevanje priznanja *KLIO*, ki je določeno s Pravilnikom o podeljevanju priznanja (nagrade) Klio za raziskovalno delo v zgodovinopisju.

Na koncu svojega poročila ugotavljamo, da je finančno poslovanje ZZDS pravno pravilno in računovodsko korektno vodeno. Zato Nadzorni odbor predlaga Občnemu zboru, da potrdi uspešnost poslovanja ZZDS v obdobju od 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev do 30. 09. 2006.

Kranj, 20. 10. 2006

Predsednik Nadzornega odbora ZZDS
dr. Jurij Perovšek

Konflikte zwischen den Nachrichtendienst im kalten Krieg Intelligence Clash: East vs. West during the Cold War

Weimar, 20.- 22. april 2007

Letno srečanje IIHA (International Intelligence History Association) – že trinajsto po vrsti – je bilo letos v Weimarju na temo sporov med obveščevalnimi službami v času hladne vojne. Glavno vprašanje, ki mu je bilo posvečeno srečanje, je bilo, ali so obveščevalne službe s svojo dejavnostjo hladno vojno »segrevale« ali so jo »hladile«. Soorganizator srečanja IIHA je bila letos Akademija Rosenhof, ustanovljena v Weimarju leta 1995 za socialni menedžment, družbene znanosti in politične vede. Zato sta

srečanje vodila dr. Wolfgang Krieger iz Univerze v Marburgu in predstojnik akademije Rosenhof dr. Heiner Timmermann.

V uvodni predstavitvi sta oba predsedujoča predstavila Weimar, ki je glede na svojo tisočletno zgodovino bil tudi evropska prestolnica kulture leta 1999, mesto Goetheja in Schillerja. Naj dodam, da je v bližini mesta v času druge svetovne vojne delovalo koncentracijsko taborišče Buchenwald, v katerem so bili od leta 1933 zaprti mnogi nemški komunisti, po letu 1941 pa so v njem umrli mnogi Poljaki, Židje in drugi predstavniki okupiranih evropskih narodov – med njimi tudi mnogi Slovenci. Tu je bil npr. tudi Dušan Kermavner, ki je taborišče sicer preživel, je pa kasneje postal ena od žrtev taboriščnih procesov – najbolj znan je dachauski po letu 1948 v Sloveniji.

Kot eno od osrednjih stičišč v času hladne vojne je bila Jugoslavija, zato ji je bil posvečen prvi in delno zadnji dan posvetovanja, žal okrnjeno, saj se zaradi bolezni posvetovanja ni udeležil predvideni prvi poročevalec John Schindler iz ameriškega Naval War Collegea s temo »Black Action: Yugoslav Intelligence and terorism 1945 – 1990«. Zato pa je mladi raziskovalec madžarske akademije znanosti Laszlo Ritter govoril o »Tajni vojni med sovjetskim blokom in Titovo Jugoslavijo 1948 – 1954«. Poudaril je pomen tega konflikta, ki je pomenil prvo razpoko v komunističnem taboru in dejstvo, da o njem danes že lahko pišejo znanstveniki, saj so Madžari odprli arhive svojega zunanjega ministrstva. Prav tako je na odprtost in sodelovanje naletel v Beogradu, vendar le v arhivu ministrstva za zunanje zadeve, medtem ko mu arhivi ministrstva za notranje zadeve oz. Udbe niso bili dostopni. Po predstavitvi spora s Kominformom in posledic za vodilne madžarske komuniste, ki so bili v insceniranih procesih kot titoistični agenti usmrčeni, se je posebej pohvalno izrazil o tedanji Udbi, ki je pred očmi madžarske policije po ulicah Budimpešte pobirala jugoslovanske emigrante, jih ugrabljala in jih ali likvidirala ali jim sodila v Jugoslaviji. Zadnji emigrant, ki so mu sodili v Budimpešti naj bi bil tisti, ki je ves čas delal za jugoslovansko obveščevalno službo in ji izdajal ostale. V razpravo po referatu se je poleg mene med drugimi vključil tudi upokojeni obveščevalec ameriške agencije CIA Wes Johnson, zdaj novinar v Grčiji, ki je opozoril na letos deklasificirane ameriške tajne dokumente NIE, ki so bili objavljeni letos januarja v knjigi pod naslovom »Jugoslavija 1948 – 1990«, dostopni pa so tudi na spletu in predstavljajo pogled ameriške obveščevalne službe na vprašanje Jugoslavije. Na temo razpada Jugoslavije pa je Johnson letos objavil knjigo »Balkan inferno – betrayal war and intervention 1990 – 2005«. Sama pa sem opozorila na vprašanje notranjepolitičnih razmerij v Jugoslaviji po letu 1948 z vidika kršitve človekovih pravic, o čemer sem govorila že na arhivskem posvetovanju leta 2000 v Varšavi.

Osrednja razprava je bila ob drugem prispevku, ki ga je dr. Michael Hermana iz Nuffield Collegea v Oxfordu naslovil: »Instrument miru? Ali je bila obveščevalna služba pomembna v času hladne vojne?«. Njegova osnovna teza je bila, da je bila hladna vojna predvsem obveščevalna vojna in zato je predlagal zgoraj navedeno oceno – ali so obveščevalci pripomogli k skrajšanju ali k zaostrovanju hladne vojne. Pri pregledu aktivnosti je opozoril, da je Zahod svoja spoznanja utemeljeval predvsem na tehničnem znanju torej prestrezanju radijskih signalov (naj si bo iz zraka ali po vodi), medtem ko je Sovjetska zveza bolj izkoriščala ljudi – od »peterice slavnihi« vohunov v Veliki Britaniji in kasneje odkritih vohunov v ZDA tudi njihovega vodjo protisovjetskega oddelka protiobveščevalne službe. Šele s prebegi posameznih oficirjev KGB na Zahod se je tudi tu uveljavil t.i. HUMINT, vendar vedno spremljan z nekoliko dvomi, ali so ti ljudje resnično prebegnili ali pa je bila to spet ena od provokacij konkurenčne službe. Njegova zaključna ugotovitev je bila, da je ocena dela obveščevalnih služb v času hladne vojne pozitivna, saj so pomagali vladam odstraniti nevarnost nuklearnega holokavsta.

Naslednji dan je prvi govoril direktor raziskovalnega oddelka univerze v Freiburgu Horst Boog o ameriških in britanskih vohunskih preletih Sovjetske zveze 1950 – 1956, torej o poletih, ki so postali javnosti bolj znanih po sestrelitvi pilota Garryja Powersa v U-2 leta 1962.

Na to temo se je navezoval tudi zadnji dopoldanski prispevek vodje zgodovinskega oddelka agencije CIA dr. Davida Robarga o tehnoloških inovacijah, ki naj bi onemogočile obveščevalne spopade, posebej o nadzvočnem prisluškovalnem letalu A-12. Poskus izdelave tega letala, ki je stal ZDA ogromno denarja in s katerim naj bi odpravili slabosti, ki so omogočile Sovjetom sestrelitev U-2, se je končal z neuspehom, saj letalo – razen poskusno – nikoli ni poletelo na vohunsko misijo. Izdelanih je bilo 15 letal, 6 se jih je razletelo ob vzletu. Zato pa se je iz njegovih zasnov razvilo »nevidno« letalo Stealth. Ob letošnji šestdesetletnici ustanovitve CIA pa bodo odprli muzej letalstva, kjer bodo fotografije o A-12 glavni razstavni eksponat.

O obveščevalnih spopadih na Baltiškem morju je na podlagi svojih izkušenj govoril upokojeni admiral Bundesmarine dr. Sigurd Hess. Pri tem je opisal dve vrsti operacij, ki so potekale v času hladne vojne – eno je bila operacija Red Socs, ko je CIA s padali spuščala agente na področje Rusije in Belorusije, da bi od njih pridobila informacije o stanju v SZ. Druga pa je bila operacija Jungle, ko je MI 6, ki je imela manj sredstev organizirala Britansko službo za zavarovanje ribištva v Baltiku, ki je bila dejansko kritje za zbiranje informacij s tajnimi izkrcanji. Izvidniške polete so izvajali v prvi fazi z nemškimi hitrimi čolni, ki so jim jih Angleži zaplenili med drugo svetovno vojno, po letu 1950 pa so za posadko na njih uporabljali bivše mornariške oficirje, prostovoljce, ki so tako postali osnova obnovljene nemške mornarice. Med leti 1949 in 1955 so se izkrcali štiridesetkrat. Za pridobivanje informacij pa so uporabljali tudi zračne balone, s katerimi so se dvakrat izkrcali na področje Poljske v Gdansk. Ko se je Hess po letu 1991 s sovjetskim admiralom pogovarjal o tem, zakaj je bila zahodnonemška mornarica prisotna v Baltiku, je bil odgovor, da zaradi dostopa do mednarodnih vod. Po spremembah v državni ureditvi Baltskih držav pa je Baltik iz »Rdečega« morja postal odprto morje Evropske unije.

Popoldanski del je začel Gerald Arboit, politični svetovalec, prej pa operativec iz Strassbourga z naslovom referata »In his defector he trusted: How the CIA Counterintelligence Staff broke the Western intelligence community for ten years, 1962–1973«. V svojem prispevku je poudaril, da prvih 20 let CIA ni bila ravno uspešna s prodorom v KGB, zato je razvijala tehnična sredstva, ki so bila omenjena v dopoldanskih prispevkih. Zaradi napačnih sumničenj povezanih s prebegom Golicina, je vodja protiobveščevalne službe videl »krte« v vsakomur, le v tistih ne, ki so to dejansko bili. V razpravi po prispevku se je izoblikovalo mnenje, da je v tem primeru bila največja napaka, da je bila notranja obveščevalna služba uporabljena proti zunanji.

Sledil je prispevek profesorja amsterdamske univerze Bena de Jonga o tem, kakšen je bil pogled oficirjev KGB na Zahod, kot so ga sami zapisali po letu 1991. V pomanjkanju primarnih virov, saj dostop do sovjetskih arhivov ni možen, je v mnogih spominskih delih, ki sicer večinoma izhajajo v Rusiji vendarle možno izluščiti nekaj skupnih značilnosti. Za sovjetski pogled na svet je po mnenju avtorja značilna močna paranoidnost, tendenca, da vsepovsod vidi zarote – če ne notranje pa zunanje. V predstavitvi spominov Zjuganova, Šebjašina, Šironina in Krjučkova je značilno tudi, da jih večina ni imela fizičnega stika z Zahodom in je torej v njihovem mentalnem svetu bila prisotna napačna predstava kot posledica ideoloških predsodkov.

Kot edini predstavnik iz Azije je bil prvič na srečanju prisoten Jung Suk Bae iz Južne Koreje iz Mednarodnega inštituta za nacionalno varnost v Seulu. V svojem prispevku je opisal nedokončan spopad med obveščevalnima službama Severne in Južne Koreje in njegova ključna ugotovitev je bila, da se tu hladna vojna še nadaljuje in da torej še ni povsem končana.

Zvečer je bila še redna letna skupščina organizacije IIHA.

V nedeljo je zaradi boleznih Shloma Shpira nastopil le en predstavnik univerze v Tel Avivu, strokovnjak za vojaško obveščevalno službo Matitiahu Mayzel, ki je predstavil dva primera sovjetskega obveščevalnega vmešavanja v vojaških spopadih na Bližnjem Vzhodu leta 1967 in 1973. Ker je bil Bližnji Vzhod tedaj sekundarna fronta v hladni vojni, primarna je potekala v Vietnamu, je po njegovi ugotovitvi zanimivo, da je tu Izrael oz. njegova obveščevalna služba MOSSAD na podlagi namigov SZ oz. njene obveščevalne službe – tako KGB kot GRU preko diplomatskih kanalov tako rekoč od nepripravljenosti za vojno uspel preiti v zmagovito protiofenzivo. Posledice tega so bile tudi notranjepolitične spremembe v Egiptu, ki se je po spremembi na vrhu, ko je Sadat zamenjal Naserja, tudi obrnil k ZDA in tako omogočil začetek kasnejšega mirovnega procesa, ki še ni končan. Ali so za to bili tudi notranjepolitični vzroki na strani sovjetske partije (zamenjava Hruščova kot zarota KGB) ali le zunanjepolitični – nevarnost nuklearnega spopada – bo jasno šele, ko bodo odprti tudi sovjetski arhivi.

Za zaključek srečanja je bila organizirana okrogla miza, ki sta jo vodila upokojeni general Andre Ransom, ki je bil poveljnik specialnih enot SFOR in UNPROFOR v Jugoslaviji oz. Bosni in Hercegovini od 1995 do 2003 in bivši podpredsednik evropskega parlamenta dr. Gerhard Schmidt. Ransom je govoril o težavah pri opravljanju temeljne naloge, ki jo je imel, to je privedbi vojnih zločincev Radovana Karadžića, Radka Mladića, Momčila Krajišnika (ki so ga uspeli aretirati) in drugih po sporazumu v Daytonu. Težave so bile pri usklajevanju med vojaškimi in političnimi oblastmi, tako domačimi kot mednarodnimi, kot tudi pri poveljevanju raznorodnim vojaškim enotam, pri čemer se na vse ni mogel enako zanesti, ker niso vse države podpirale »koalicije voljnih«. Tudi sama aretacija oseb je bila težavna. Sprva so imeli

le slabe podatke, saj brez fotografij niso vedeli, koga morajo prijeti glede na pogostnost priimkov in sorodstvena razmerja prebivalstva na področju Sarajeva pod Palami, kjer je bil odgovorna oseba. Dr. Gerhard Schmid pa je govoril o težavah, na katere je naletel evropski parlament, ko je na podlagi novic objavljenih v tisku leta 2000 zvedel za obstoj prisluškovalnega sistema Echelon, ki naj bi služil zgolj ekonomskemu vohunjenju v korist ZDA. Parlament ES je ustanovil preiskovalno komisijo, ki naj bi ugotovila in predstavila javnosti ali obstoj tega sistema pomeni tudi vdor v zasebnost posameznikov. Pri pridobivanju informacij pri obveščevalnih službah naj si bo v ZDA, Veliki Britaniji ali v Nemčiji pa so naleteli na zid molka. Očitno torej obveščevalne službe tudi sodelujejo in si ne le konkurirajo – če je to seveda v njihovo korist. Na koncu preiskave so bili razpravljavci še bolj prepričani, da globalni prisluškovalni sistem obstoja in da njegova uporaba ni le namenjena v ekonomske namene, ampak da služi tudi strateškim političnim interesom.

Ljuba Dornik Šubelj

7. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Mogersdorf-Modinci

Kőszeg, 3. – 6. julij 2007

Kőszeg je bil že osmič gostitelj mednarodnega kulturnozgodovinskega simpozija Mogersdorf. Tema letošnjega srečanja je bila *Elite v panonskem prostoru med leti 1890 in 1945*. Doslej se je ta simpozij, kadar je bil v Kőszegu, odvijal vedno v slavnostni dvorani gimnazije, ki nosi ime po slavnem branitelju mesta pred Turki Nikolaju Jurišiću, letos pa je bila tu le svečana otvoritev, ki sta jo pozdravila predsednik komitatske skupščine komitata Vas in župan Kőszega, predavanja pa so bila potem vsa v hotelu Irottkő.

Že v uvodu naj omenim, da so bili letošnji referati po splošnem prepričanju udeležencev zelo zanimivi, na visoki znanstveni ravni in med najboljšimi doslej. Uvodni referat je imel po ustaljeni navadi domači referent in to je bil to pot Tibor Hajdu iz Budimpešte, ki je predstavil stare in nove elite na Madžarskem v času med obema vojnama. Poudaril je, da je ves čas od uvedbe dualizma do konca prve svetovne vojne ostala vladajoča elita sloj plemiške aristokracije z bogatimi posestvi na deželi, ki je zasedla vsa ministrska mesta, imela večino v obeh domovih parlamenta, pa tudi večino glavnih uradnikov in županov. Elite nemadžarskih narodov so se lahko uveljavljale le v skromni meri, v vseh teh desetletjih je bil tudi močan prepad med vojaško elito in vladajočim madžarskim slojem. Na prehodu v 20. stoletje je začel v industriji, bančništvu in trgovini prevladovati sloj nemškega in judovskega meščanstva. Tudi po prvi svetovni vojni se nemadžarske elite niso mogle uveljaviti, judovsko meščanstvo je obdržalo svojo dominantno vlogo v gospodarstvu, izgubilo pa jo je v znanosti in v univerzitetnem življenju. Nemška elita pa se je povsem asimilirala, oz. pomadžarila. Značilno je bilo, da je aristokracija na videz ohranila vodilno vlogo, dejansko pa je bila pasivna, dekadentna, razdeljena pa tudi glede habsburškega vprašanja. Druga svetovna vojna je to stanje docela spremenila in nekdanje elite so povsem izgubile svoj vpliv.

Gernot Peter Obersteiner iz Gradca je svoj referat osredotočil na prikaz elite v upravi in politiki dežele Štajerske v času monarhije, prve republike in vse do zloma nacističnega režima leta 1945. Opisal je strankarsko strukturo v deželni zbor, spremembe leta 1919 in 1938, vključitev žensk v politično življenje v deželi, ko so ženske 1919 dobile volilno pravico in že tega leta poslale v deželni zbor prve tri ženske poslanke.

Zanimiv referat je pripravil József Vonyó iz Pécsa, in sicer o poskusu ustvariti novo strankarsko elito na Madžarskem v letih 1932 do 1936, kar je poskusil Gyula Gömbös, ki je bil že od 1923 vodilna osebnost desnoekstremistične radikalne in rasistično obarvane desne opozicije, in je želel ustvariti močno centralno oblast ter okrepiti socialni in kulturni položaj Madžarov proti Judom. Ko ga je 1932 regent Horthy imenoval za predsednika vlade, je Gömbös ustvaril dobro organizirano množično stranko, ki je pokrivala okrog 70 % volivcev. Nastala je vertikalno organizirana, hierarhična in ekstremno centralistično urejena stranka, ki je svojega voditelja imenovala vodjo. Gömbösu je uspelo na komitatskih in parlamentarnih volitvah 1934 in 1935 zmagati, prejšnje vodilne elite pa mu ni uspelo zamenjati. Ta je zagovarjala liberalno obarvano konzervativno politiko prejšnjega ministrskega predsednika Istvána Bethlena. Gömbösov poskus je dokončno propadel po njegovi smrti 1936.